

ש"י עגנון בין ישן לחדש

מאת ד"ר דניאל י. פילבר

ש"י עגנון בונה גשרים בסיפוריו בין הדמיון והמציאות, הסמל והממשי, הגלות וארץ ישראל. המספר מנצל כל אמצעי אמנותו כדי להשיג את תכליתו. ברצותו הוא פשוט בתכלית הפשטות וברצותו הוא מפליג לעולם של סמלים ורמזים עד שאין השכל הישר, או ההגיון, תופס את הדברים תפיסה ישרה. לעתים קרובות אף הסיפור הפשוט אינו פשוט, אלא טמונות בו כוונות וכוונות-כוונה. אפילו באגדות העממיות הבליע המספר בהן רמזים המתייחסים לא לרקע ולאווירה של האגדה, אלא למאורעות והשקפות התלויים בחזיונות חיים ורוח שצמחו מתוך קרקע תקופתו, או התקופות הקרובות אלינו. כך הוא הסיפור „מעגלי צדק“ על הזקן, שהיה עושה חומץ ומרוב תמימותו היה טומן את חסכוניותו בקופה התלויה לה באיקונין של אותו האיש שבפרשת הדרכים. בכסף הזה שחסך אמר לעלות לארץ ישראל, אלא כשבא להוציא את כספו תפסוהו כמרים שנודמנו ליד האיקונין באותה שעה והושיבוהו בבית האסורים. וראה זה פלא: דמות אותו האיש נתגלה לו בלילה, כשקופה של אבן בידו, הוא שהסיעו לארץ ישראל. כשהגיע למרכז-כיסופיו „חש שאינו מחבק אלא אבן קרה... נשמט ממנו ונפל (מת) לארץ“.

עגנון עצמו סיפק את הפירוש לסיפור הזה. הימים היו ימי מתן הצהרת באלפור ואחינו בני ישראל האמינו אז שאמנם חסידי אומות העולם יגישו לנו את ארץ ישראל על „מגש של כסף“. לא נותר לנו לעשות דבר, כי אם לקרוא לאסיפות ציוניות ולקבל החלטות... מה בא עגנון להשמיענו באגדה הזאת? האיקונין, הוא מובן מאליה, סמל העולם הנוצרי, המטה חסד לעמנו ומוכהו „בבית לאומי במולדתו ההיסטורית“. כמה מבני ישראל יגיעו בכוחו לארצם, אולם הישוב לא יהיה בחסדו ישוב חי וקיים... עגנון לא חזה מראש, כפי עדות עצמו, את „הספר הלבן“, צמצום העלייה והשתוללות הערבים, אך הוא ידע שאם פקעה סבלנותם לחסות לביאת המשיח, על היהודים לכנות את ארצם במור ידיהם, ואם לאו ישאר הישוב כגוף ללא רוח חיים.

הסיפור יש בו ענין כשלעצמו, אלא כמו בהרבה מסיפוריו האחרים של עגנון הגלוי והנסתר מעורבים זה בזה והסמלים והרמזים מוסיפים טעם לסיפור. מגרים ומעוררים את סקרנותו של הקורא. ועל הכל — אמנות הסיפור של עגנון שובה את לבנו וסרבשתו כיבוש שלם.

וכסיפור זה, כך „מעשה העז“ מצטיין בפשטותו, בתמימותו העממית. אך גם בו ודאי מצוי „מוסר השכל“, לקח סמלי, שיכול להתפרש אף הוא כצפיית היהודי החרד למשיח, שצפייה שלא נתמלאה. רק הבן מצא את „הדרך הקצרה“ לציון על-ידי משיחה זו הקשורה לזנבה של העז. השער לארץ שנפתח לבן, ננעלה בפני האב שעניו ולבו לגואל-הפלאי.

עגנון אינו בא בסיפוריו רק לענג את הלב, להרגיע את הנפש ולהנעימנו בסיפורי מעשיות ואגדה ודאי שאנו מתענגים על כשרון הסיפור שלו, על תיאוריו המגלים את המציאות לכל חליפות גווניה וכן גם על ההומור טובי-הלב והאירוניה העוקצת. בסיפוריו הגדולים, ובפרט ב"תמול שלשום" וב"אורח נטה ללון" מעמיד אותנו המספר לפני בעיות-החיים ונסיונות-אדם קשים ומרים. שבוש, היא עיירת מולדתו בצי"א, כולה משוכשת. גלה כבוד ממנו והיא ירדה מגדולתה שבימי קדם, כשעגנון היה נער וספג בה מורשת עמוקת-שרשים ושופעת אמונה וכוחות חיים. בית המדרש נתרוקן מלומדיו והספק מכרסם את הלבבות. היהודים המתהלכים בחוצותיה — היאוש מציץ מעיניהם. קשה לצרף עשרה "למנין" בבית-הכנסת שלפנים היה קול התורה מנסר בחללו. נהרסו השתות באותה עיירה שצפויה היתה לאחר שנים מעטות לכליון בידי תליניו של היטלר. פתרון-מה מרמו עגנון בסיפור מפתח בית המדרש שהמחבר ראה חובה לשמור עליו, כי לא נמצא איש שרוצה להתחייב בשמירתו, והמחבר נעשה אחראי לו, אף-על-פי שעומד הוא לחזור לארץ-ישראל, שהרי "למחר עתיד בית מדרשנו הישן שיקבע בארץ ישראל".

ספק אם עולם ישן זה, על כל המסורת העשירה והעתיקה שלו יקבע כולו כמות-שהוא בארץ ישראל. עגנון עצמו אינו שייך כולו לעולם עתיק זה. שהוא מיטיב כל כך להכירו ולציירו. בו עצמו נתמזג הישן והחדש והוא חי בתוך שני העולמות כאחד. בעצם יצירתו הוא מבקש לגשר בין העולמות האלה. המרחק ביניהם הוא רב והניגודים חריפים. עגנון מתרפק על העבר, על חיי ישראל הישנים והתמימים שבדורות הקודמים, אך עינו החדה הבחינה גם בהם מגרעות וליקויים. כשם שגיבור "תמול שלשום" יצחק קומר, מתלבט בעולם החדש, בארץ ישראל של העלייה השנייה, כך אינו מוצא את מקומו בירושלים החרדית, הקנאית לדת וליהדות קיצונית, היהדות הקופאת על שמריה. אך אם אין עגנון מגיש ביצירתו פתרון שלם למשבר דורנו, ללבטים שמתלבטים בהם הצעירים והזקנים יחד, הרי היא מרמזת על העושר הרב שצפון במסורת הזרות. האדם היהודי בן ימינו מוצא ביצירת עגנון את המפתח לאוצר הגנוזים של עושר זה. שאינו רק ענין לעבר, אלא שיש בו גם כדי להפרות את העתיד.

חשיבות מיוחדת להענקת פרס נובל לסופר עברי בשביל יהדות אמריקה, שנתרחקה מן המקורות העבריים. לרוב אחינו בני ישראל בארצות הברית לא רק שפת המקורות, הלשון העברית, זרה היא להם, אלא שאינם קופצים גם על התרגומים המצויים בידינו מן הספרות העברית, ואף הם כספרים חתומים להם. פרס נובל, ניתן לקוות, יעורר תשומת-לבם של רבבות בני נוער ומבוגרים יהודים באמריקה לאוצרות הרוח והאמנות הגנוזים בספרות העברית החדשה ומירצם לפנות אל יצירתנו המקורית. אם מטרה זו תושג, הרי יותר מחשיבותו של הפרס כלפי חוץ, חשיבותו כלפי פנים.

קליבלנד, אוהיו.